
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), Nr 1
s. 61-83
doi: 10.36121/eandrzejewska.22.2025.1.061

Ewa Andrzejewska
ORCID: 0000-0003-4804-9359
(Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego)

Aleksandra (Sasza) z Dobriaków Możejko (1902–1983) i jej przerwana kariera malarska

Streszczenie: W artykule zaprezentowana została całkowicie nieznana sylwetka niedoszłej malarki, Aleksandry z Dobriaków Możejko, córki prawosławnego Ukraińca, funkcjonariusza carskiej straży powiatowej i ewangeliczki, potomkini śląskich osadników i podkaliskich młynarzy. W pierwszej części artykułu przedstawiona została biografia Dobriakówówny, ze szczególnym uwzględnieniem lat jej studiów na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Przy okazji omawiania zajęć odbywanych przez adeptkę w poszczególnych pracowniach, poddane zostały analizie jej prace powstałe w tym czasie pod okiem profesorów i asystentów Wydziału, w 2024 r. przekazane jako dar do zbiorów Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej. Artykuł jest przyczynkiem do ewentualnych przyszłych, poszerzonych badań monograficznych nad życiem i dorobkiem tej nieznannej postaci. Dostarcza też nowych, nieznanych dotąd materiałów do naukowych dociekań nad kształceniem artystycznym na Wydziale Sztuk Pięknych wileńskiej uczelni w okresie międzywojennym – zwłaszcza w pracowniach prof. Benedykta Kubickiego oraz asystentów Aleksandra Szturmana i Stanisława Matusiaka.

Słowa kluczowe: potomkowie Ukraińców w Kaliszu, Aleksandra Dobriak, malarki polskiego międzywojnia, Wydział Sztuk Pięknych w Wilnie, wileńska szkoła malarstwa

Aleksandra (Sasza) Możejko, née Dobriak (1902–1983) and Her Interrupted Artistic Career

Annotation: This article presents the completely unknown figure of the would-be painter, Aleksandra (Sasza) Możejko, née Dobriak, born to an Orthodox Ukrainian father, a Tsarist district police officer, and an Evangelical Christian mother, descended from Silesian settlers and millers from the area near Kalisz. The first section of the article presents the biography of Aleksandra, with particular focus on her studies at the Faculty of Fine Arts at Stefan Batory University in Vilnius. While discussing the courses attended by the aspiring artist in various studios, the paper also analyses her works from that period, created under the guidance of professors and assistants at the Faculty, which were donated in 2024 to the Kalisz District Museum. The article serves as an introduction to potential future, more comprehensive monographic research on the life and legacy of this little-known figure. It also contributes new, previously unknown materials

for scholarly inquiry into the artistic education at the Faculty of Fine Arts of the University in question during the interwar period – particularly in the studios of Professor Benedykt Kubicki, assistants Aleksander Szturman and Stanisław Matusiak.

Keywords: descendants of Ukrainians in Kalisz, Aleksandra Dobriak, female painters of the interwar period in Poland, the Faculty of Fine Arts in Vilnius, the Vilnius school of painting

W odróżnieniu od swojego dwa lata młodszego brata Michała¹, Aleksandra z Dobriaków² Możejko jest postacią całkowicie nieznaną³. Podobnie jak on bardzo chciała zostać profesjonalną malarką. Aby spełnić swoje marzenia i studiować na wymarzonej uczelni, w dość dramatycznych okolicznościach uciekła z rodzinnego domu. Niestety, mimo, że zapowiadała się na dobrą artystkę, w trzecim roku nauki musiała przerwać studia. W międzywojennym Kaliszu czego innego oczekiwano od młodej kobiety, która na dodatek była już matką kilkuletniej dziewczynki. Pragnienie wykonywania artystycznego zawodu jej najbliżsi potraktowali jako fanaberię i nieistotną zachciankę.

Kiedy matka Aleksandry zachorowała, kategorycznie nakazała córce powrót do Kalisza, odwołując się do jej powinności jako córki. Znamienne, że nikt takich wyzwoleń nie oczekiwał od brata Aleksandry, Michała, który czteroletnie studia rozciągnął na siedem lat, beztrudnie korzystając z utrzymania, jakie zapewniały mu matka z siostrą. Mało tego, żył na ich koszt jeszcze przez kolejne lata – nawet, kiedy się ożenił i został ojcem⁴.

Okazją do przypomnienia o przedwcześnie przerwanej karierze malarskiej Aleksandry i przyjrzenia się jej możliwościom artystycznym stał się dar złożony z czternastu jej studenckich prac oraz zespołu dokumentów. Czas, okoliczności i rezultaty tego przekazu zostały omówione w dalszej części artykułu.

Aleksandra, nazywana przez bliskich Saszą, przysłała na świat w Kaliszu w poniedziałek 3 marca 1902 r. jako druga córka⁵ Michała Michaiłowicza Dobria-

¹ Michał Dobriak (1904–2001), malarz realista, absolwent Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1927–1934); J.A. Dymkowska-Francuz, *Michał Dobriak – nieznaną twórczość, zapomniany artysta*, „Kalisia Nowa”, 1996, nr 6, s. 11–12; też, *Michał Dobriak. Nestor kaliskich plastyków*, [w:] *Michał Dobriak. 75 lat pracy twórczej. Malarstwo – rysunek – grafika*. Folder wystawy – Galeria JAD, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej (dalej MOZK), Centrum Rysunku i Grafiki im. T. Kulisiewicza, Kalisz 1998; J. Mulczyński, *Słownik grafików Poznania i Wielkopolski XX wieku urodzonych do 1939 roku*, Poznań 1996, s. 80; P. Sobolewski, *Dobriak Michał (1904–2001)*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej: ziemi kaliskiej*, t. 4, red. B. Celer, Kalisz 2023, s. 114–115 (tu zebrana większość literatury).

² Ponieważ Aleksandra używała ukraińskiego nazwiska ojca w formie „Dobryak”, a po 1945 r. „Dobriak”, nie stosuję w niniejszym tekście transliteracji właściwej dla alfabetu ukraińskiego.

³ Notę biograficzną Aleksandry Możejko jako kolekcjonerki zamieszczono w katalogu wystawy jubileuszowej Muzeum Narodowego we Wrocławiu (dalej MNWr); I. Oborska, *Aleksandra Możejko*, [w:] *Kolekcjonerzy i miłośnicy*. Katalog wystawy w MNWr, grudzień 1988–luty 1989, Wrocław 1988, s. 78–79.

⁴ Michał Dobriak skończył studia w 1934 r., a pierwszą pracę w fabryce Braci Müller podjął dopiero w 1937 r.; J. Mulczyński, *Słownik grafików...*, s. 80.

⁵ Najstarsza córka Dobriaków, Ksenia, zmarła w wieku dwóch lat 28 czerwca 1902 r.; S. Małyżko, *Zabytkowe cmentarze przy Rogatce w Kaliszu*, wyd. II, Kalisz 2012, s. 76.

ka (1862–1923) i Leonii Wandy z Buntzlerów (1877–1964)⁶. Ojciec nowo narodzonej dziewczynki był prawosławnym Ukraińcem pochodzącym spod Połtawy, wieloletnim urzędnikiem straży miejskiej w gubernialnym Kaliszu⁷. [Il. 1] Matka, ewangeliczka, była potomkinią niemieckich osadników przybyłych do Kalisza z Opolszczyzny i młynarzy z podkaliskiego Dobrzeca.

Il. 1. Aleksandra z ojcem, Michailem Michailowiczem Dobriakiem w mundurze starszego strażnika miejskiego. Fotografia wykonana przed 1914 r. w zakładzie fotograficznym „Dyzma” w Kaliszu.

Źródło: Spuścizna Dobriaków, Dział Sztuki MOZK, skan A. Dycha

⁶ Archiwum Państwowe w Kaliszu (dalej APKalisz), Akta stanu cywilnego Parafii Prawosławnej w Kaliszu, sygn. 57, akt nr 7 oraz sygn. 59, akt nr 32 (duplikat) z 1902 r.

⁷ Jego postać i kariera zawodowa jest przedmiotem opracowania dr Dominiki Płócienniczak: *taż, Ukraińiec w służbie Imperium Rosyjskiego czyli rzecz o Mihaile Mihailowiczu Dobriaku* (w opracowaniu). Autorce dziękuję serdecznie za udostępnienie artykułu w wersji roboczej.

Na temat edukacji małej Sasy niewiele udało się ustalić. Prawdopodobnie rozpoczęła ją w Kaliszu w szkole ewangelickiej⁸. Po wybuchu I wojny światowej, w tragicznym dla Kalisza sierpniu 1914 r., jej rodzina uciekła z płonącego miasta⁹. Najpierw Dobriakowie na krótko schronili się u brata matki, we wsi Dłutówek pod Pabianicami, a potem dotarli do Golicyna (ros. *Голлицыно*), miasta i węzła kolejowego, położonego 40 km na zachód od Moskwy. Tam mieszkał i pracował brat ojca, kolejarz, u którego wojenni tułacze spędzili zimę¹⁰. Później przenieśli się do stolicy Rosji, gdzie ojciec podjął pracę strażnika miejskiego¹¹, a dwoje starszych dzieci, czyli Aleksandra i Michał, kontynuowało naukę. Jednak już w roku szkolnym 1916/1917 dziewczynka trafiła do Drugiego Gimnazjum Żeńskiego w Warszawie i tam ukończyła czwartą klasę¹². Pogarszające się warunki egzystencji w ogarniętej rewolucją i wojną domową Rosji skłoniły Dobriaków do powrotu do okupowanej Polski.

We wrześniu 1918 r. rodzina znalazła się w Kaliszu¹³. Niestety, już bez najmłodszego Wołodii, który zmarł w Moskwie przed trzecimi urodzinami¹⁴. Niespełna czternastoletnią Saszę posłano na pensję Wandy Motylewskiej – jednego z renomowanych zakładów dla panien w Kaliszu¹⁵. Jednak jeszcze w trakcie trwania roku szkolnego Dobriakówna i jej brat zostali przeniesieni do Warszawy, do Rosyjskiego Ośmioklasowego Gimnazjum – Kompletów S. i J. Halpernow (Русской 8-кл. Гимназия Комплекты С.Я. и И.Я. Гальпернь в Варшавь), które mieściło się przy ul. Marszałkowskiej 151¹⁶. Okazało się,

⁸ Podobnie jak brat Michał; por. J. Mulczyński, *Słownik grafików...*, s. 80.

⁹ Mowa o tragicznym zniszczeniu Kalisza podczas I wojny światowej w sierpniu 1914 r. przez wojska pruskie. W wyniku artyleryjskiego ostrzału i celowych, metodycznych podpaleń zniszczone zostało Śródmieście z gmachami publicznymi, niemal 500 domów i liczne zakłady przemysłowe. Po rozpaczliwej ucieczce ludności z 65 tys. mieszkańców pozostało około 5 tys.; M.A. Woźniak, *Kalisz – 1914. Pogrom miasta*, Kalisz 1995, s. 23; J.A. Splitt, *Gdy dymy opadły... Kalisz w latach wielkiej wojny (1914–1918)*, Kalisz 2014, s. 18–46; M. Drewicz, *Wypadki kaliskie 1914. Reinterpretacja obrazu zdarzeń*, Kalisz 2014, s. 131–136.

¹⁰ P. Olczak, *Michał Dobriak – artysta nieznanym?* Praca mgr napisana pod kier. T. Jakubiaka, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydz. Nauk Społecznych, Zakład Wychowania Plastycznego w Kaliszu, Kalisz 1992, mps w aktach Działu Sztuki MOZK, s. 4.

¹¹ Zaświadczenie Komisarza I Rewiru (?) w Moskwie, № 5351; Zaświadczenie od komendanta wojskowego (sygn. poczty polowej № 55/327); Spuścizna Dobriaków, Dział Sztuki MOZK. Dokumenty archiwalne Aleksandry i Michała Dobriaków zostały przekazane w l. 2023–2025 przez wnuka Aleksandry, pana Andrzeja Kornackiego, do zbiorów Działu Sztuki MOZK. Zespół jest jeszcze w trakcie opracowywania, dlatego w niniejszym tekście nie przywołuje się sygnatur.

¹² *Świadekstwo ukończenia przez Aleksandrę Dobriakównę czwartej klasy Drugiego Gimnazjum Żeńskiego (1916/1917)*, Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

¹³ Familien-Pass wystawiony w Kaliszu na nazwisko Michaiła Michaiłowicza Dobriaka 18 września 1918 r. z datą meldunku 11 września 1918 r. w domu przy ul. Engestraße 17 (okupacyjna nazwa ul. Ciasnej); Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

¹⁴ Prawdopodobnie w 1916 r.; APKalisz, sygn. 143, Augericht Kalisch. Akten über den Nachlaß des Michael Dobriak, k.1v; P. Olczak, *Michał Dobriak – artysta...*, s. 4.

¹⁵ Pokwitowanie wniesienia opłaty za rok szkolny 1918/1919 z 31 października 1918 r., Spuścizna Dobriaków..., s. nlb. Pensja Motylewskiej (wcześniej Wandy Semadeniowej) mieściła się w kamienicy Szrajerów przy ul. Nowoogrodowskiej (obecnie ul. Kościuszki); W. Kościelniak, K. Walczak, *Kronika miasta Kalisza*, Kalisz 1989, s. 155.

¹⁶ W 1919 r. szkoła została przemianowana na Średnią Szkołę (Komplety) Rosyjskiego Komitetu w Warszawie. Rosyjski Komitet Społeczny w Polsce (ros. *Российский Общественный Комитет в Польше*) był emigracyjnym przedstawicielstwem Białych Rosjan w Polsce w okresie międzywojennym.

że po latach spędzonych w Rosji, Aleksandra i Michał mają problemy z językiem polskim i w szkole z językiem wykładowym rosyjskim radzą sobie lepiej. Z zachowanych świadectw szkolnych wynika, że dziewczyna dobrze przyswajała sobie również język francuski, niemiecki i łacinę, zdobywając z nich piątki i czwórki. Za to trójki, a nawet dwójki, otrzymywała z algebry, geometrii i trygonometrii, które najwidoczniej nie były jej mocną stroną¹⁷. Problemy z tymi przedmiotami trwały praktycznie do końca jej edukacji.

Sasza i jej brat byli uczniami prywatnej szkoły rosyjskiej w Warszawie do czerwca 1921 r.¹⁸ Podczas pobytu w Warszawie mieszkali w Śródmieściu przy ul. Wareckiej 10/17 pod opieką Olgi i Natalii Mencel (Mentzel)¹⁹. Po wakacjach 1921 r. rodzeństwo pozostało już w Kaliszu. Możliwe, że miało to związek z pogarszającym się stanem zdrowia ojca i złą sytuacją finansową rodziny.

Ten okres, aż do wiosny 1923 r., to kolejna niewiadoma w jej losach. Prawdopodobnie w rodzinnym mieście dorastająca dziewczyna kontynuowała naukę, gdyż jeszcze w 1923 r. pobierała korepetycje z matematyki²⁰. Korepetytorem był porucznik Mikołaj Możejko, należący do grupy internowanych żołnierzy Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej (dalej URL)²¹. Dobriakowie, zwłaszcza ojciec i brat Aleksandry, utrzymywali ze środowiskiem osadzonych Ukraińców ożywione kontakty. Ojciec wspierał ich działania kulturalne²², a podczas konfliktu w parafii prawosławnej umożliwił odprawianie nabożeństw dla Ukraińców we własnym domu²³. Natomiast Michał, przyszedł malarz, uczestniczył w prawosławnym kursie pasterskim dla kapelanów wojskowych, który od listopada 1921 r. do kwietnia 1922 r. odbywał się w kaliskim obozie, a później uzupełniał edukację i zdał maturę w Ukraińskim Gimnazjum im. Tarasa Szewczenki w Szczypiornie²⁴, cały czas gorliwie uczestnicząc w zajęciach obozowej Pracowni Plastycznej.

Powstał w Warszawie 27 grudnia 1918 r., miał swój organ prasowy i oddziały (m.in. w Kaliszu); G. Mazur, *Emigracja rosyjska w Polsce w okresie międzywojennym. Zarys problemu*, „Res Gestae. Czasopismo historyczne”, 2015, nr 1, s. 173.

¹⁷ Świadectwo ukończenia szóstej klasy Rosyjskiego Ośmioklasowego Gimnazjum – Kompletów S. i J. Halpernów w Warszawie; Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

¹⁸ Blankiet pokwitowań wpłat za czesne za lata 1919–1921, Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

¹⁹ Tak adresowana jest korespondencja matki, Leonii Dobriakowej, przechowywana w zbiorach rodzinnych spadkobierców Dobriaków. Za udostępnienie skanu karty pocztowej dziękuję panu Andrzejowi Kornackiemu.

²⁰ Listy Miry Kornackiej do syna Andrzeja z lat 2007 i 2010, archiwum domowe Andrzeja Kornackiego; skany w zbiorach Działu Sztuki MOZK, s. nlb.

²¹ Żołnierze ukraińscy internowani na mocy traktatu ryskiego (18 marca 1921 r.) trafili w rejonie Kalisza do dwóch miejsc: Obozu Internowanych Nr 10 w Kaliszu i Obozu Internowanych nr 5 w Szczypiornie. Już w połowie 1921 r. obozy przeistoczyły się w prężne ośrodki wychowawczo-szkoleniowe; A. Kolańczuk, *Ukraińcy i ich życie w Kaliszu w latach 1920–1939*, [w:] *Kalisz – miasto otwarte. Mniejszości narodowe w dziejach Kalisza i ziemi kaliskiej*, red. K. Walczak, E. Andrysiak, Kalisz 2006, s. 85 i nn.

²² M.in. organizację wystawy plastycznej w 1921 r.; A. Kolańczuk, *Ukraińscy emigranci polityczni w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym Drugiej Rzeczypospolitej*, Przemysł 2019, s. 228–229.

²³ Rozłam w parafii prawosławnej wywołała grupa miejscowych wiernych narodowości rosyjskiej, która zaprotestowała przeciwko odprawianiu liturgii w języku starocerkiewno-słowiańskim z wymową ukraińską; tenże, *Ukraińcy i ich życie...*, s. 86, 93; tenże, *Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz–Przemysł–Lwów 1995, s. 61–62; S. Małyшко, *Zabytkowe...*, s. 59.

²⁴ Gimnazjum działało na terenie obozu internowania w Szczypiornie od 1921 r.; A. Kolańczuk,

Zarówno w szkole, jak i w Pracowni stykał się z porucznikiem Mikołajem Możejka²⁵, który nauczał rysunku.

Lekcje urodziwej Aleksandry z przystojnym i wesołym porucznikiem trwały krótko. Podobno po miesiącu znajomości nastąpił ślub²⁶. Możliwe, że decyzję o szybkim zawarciu małżeństwa przyspieszyła źle rokująca choroba ojca. Ceremonia zaślubin odbyła się w środę 30 maja 1923 r. w cerkwi prawosławnej św. Pokrowy²⁷, znajdującej się na terenie kaliskiego Obozu. Sakramentu małżeństwa udzielił protojerej, naczelny kapelan Armii URL, Paweł Paszczewski (dawny przyjaciel ojca panny młodej) w asyście diakona Filipa Szpertaka. Świadcami ze strony narzeczonego byli porucznik Armii URL Petro Stratonowicz Iwanczenko i chorąży Sergij Grigoriewicz Prozorow²⁸.

Pan młody był litewskim Żmudzinem, urodził się 6 grudnia 1893 r. w Olsiadach (lit. Alsėdžiai), litewskim miasteczku położonym 16 km na północny wschód od Telszy w guberni kowieńskiej, w rodzinie nauczyciela Iwana Iwanowicza Możejko i Jeleny Fiodorowny z Tyszkiewiczów²⁹. Gdy trzydziestoletni Mikołaj poznał dwudziestoletnią Saszę, był już doświadczonym człowiekiem, mającym za sobą jedno małżeństwo³⁰. Zanim wstąpił do Armii URL, brał udział w wojnie domowej w Rosji jako białogwardzista³¹. Znał kilka języków, był inteligentny, wesoły i uwielbiał spędzać czas na hucznych, zakrapianych zabawach i biesiadach.

Krótko po ślubie młode małżeństwo próbowało życia z dala od Kalisza, we wsi Wnętrzne w okolicach Siedlec, gdzie Możejko zaangażował się do prac przy pomiarach gruntów³². Jednak stan zdrowia sześćdziesięcioletniego ojca, Michaiła Michaiłowicza Dobriaka wciąż się pogarszał. Chory zmarł w czwartek 8 listopada 1923 r.³³ W tej sytuacji Możejkowie podjęli decyzję o powrocie do Kalisza. Wkrótce okazało się, że młoda mężatka spodziewa się dziecka. Niestety, wspólne mieszkanie z matką spowodowało rozpad związku, ponieważ pobożna i pruderyjna Leonia nie zносиła wesołego i lekkomyślnego zięcia³⁴.

Ukraińcy i ich życie..., s. 87–88.

²⁵ Przed internowaniem M. Możejko służył w 3. Żelaznej Dywizji Strzeleckiej Armii URL; Odpis aktu ślubu Aleksandry Dobriak i Mikołaja Możejko z 30 maja 1923 r. w archiwum domowym Andrzeja Kornackiego.

²⁶ Listy Miry..., s. nlb.

²⁷ Cerkiew urządzono w obozie w 1921 r. Po konflikcie z kaliskimi wyznawcami prawosławia (por. przyp. 23) obozowa, a później staniczna cerkiew służyła nie tylko mieszkańcom obozu, ale i prawosławnym kaliszanom aprobującym liturgię w ukraińskiej wersji językowej; A. Kolańczuk, *Ukraińcy i ich życie...*, s. 93–94; tenże, *Internowani...*, s. 60–62.

²⁸ Odpis aktu ślubu Aleksandry Dobriak i Mikołaja Możejko, Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

²⁹ Wypis z Księgi metrykalnej na rok 1893, poz. 17, w archiwum domowym pana Andrzeja Kornackiego; por. S. Małyżko, *Zabytkowe...*, s. 105.

³⁰ Por. adnotacja w akcie ślubu Aleksandry Dobriak i Mikołaja Możejko, Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

³¹ Listy Miry..., s. nlb.

³² Świadczy o tym korespondencja od matki, Leonii Dobriakowej z 10 września 1923 r. Skan udostępniony przez pana Andrzeja Kornackiego.

³³ Notatki babci Leonii Dobriakowej, archiwum domowe Andrzeja Kornackiego. W akcie zgonu Michaiła Dobriaka nr 1209/1990, który został odtworzony w 1990 r., podano błędną datę – 21 sierpnia 1923 r.

³⁴ Listy Miry..., s. nlb.

W niedzielę 12 października 1924 r. urodziła się jedyna córka Możejków, Mira (notabene późniejsza autorka przywoływanych tu wielokrotnie wspomnień rodzinnych). Przy dopełnianiu formalności w parafii prawosławnej ujawniła się (podobno nie pierwszy raz) lekkomyślność świeżo upieczonego ojca, który zamiast zgłosić narodziny dziecka, wdał się z popem w trzydniową pijatykę. Dopiero po pięćdziesięciu latach wyszło na jaw, że Mira nie ma metryki i trzeba było akt uzupełnić³⁵.

Utarczki rodzinne nasilały się, a ich przyczyną były niesnaski między zięciem i teściową. W tej sytuacji, po dwóch latach małżeństwa Aleksandra podjęła kroki rozwodowe³⁶. Procedura u Konsystorza Prawosławnego trwała jednak długo. W reakcji na napiętą atmosferę rodzinną kobieta podjęła dramatyczną decyzję o ucieczce. W tajemnicy przed domownikami wyjechała pod panięńskim nazwiskiem do Wilna, zostawiając małą córeczkę pod opieką matki. Wybór kierunku wyjazdu nie był przypadkiem, bowiem w Wilnie jesienią 1928 r. Sasza rozpoczęła studia malarskie na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego (dalej USB). Najpewniej zachęcił ją przykład młodszego brata, który swoją naukę rozpoczął tam rok wcześniej. Przyszła studentka nie przyznała się w dziekanacie do tego, że jest mężatką. Studiowała jako „Dobriakówna” i na takie nazwisko wystawiono jej indeks i wszelkie uczelniane dokumenty³⁷. Kaliszanka, podobnie jak jej brat, była zmuszona studiować jako wolna słuchaczka. Prawdopodobnie odbywanie studiów w zwykłym trybie uniemożliwiał jej brak świadectwa dojrzałości albo też matura uzyskana w szkole niepublicznej, nieuznawana na polskich uczelniach³⁸.

Zainteresowanie rysunkiem i malarstwem nie było chwilowym kaprysem młodej kobiety rozczarowanej sytuacją rodzinną i trwało u niej od dawna, najpewniej od czasów warszawskiej edukacji. Potwierdzają to przekazy rodzinne, urywki korespondencji matki³⁹, a także rysunek Michała Dobriaka z 1925 r. ukazujący siostrę przy sztalugach⁴⁰.

Aleksandra pomyślnie zdała egzamin wstępny, który miał formę konkursu malarskiego⁴¹ i w roku akademickim 1928/1929 rozpoczęła upragnione studia. Była

³⁵ Informacje od pana Andrzeja Kornackiego. W 1974 r. na podstawie oświadczenia matki urzędniczcy USC wystawili Mirze Możejko akt urodzenia, ale – wskutek nieporozumienia – z błędną datą. Zamiast 12 października 1924 r. wpisali 12 listopada.

³⁶ Listy Miry..., s. nlb.

³⁷ Tamże, s. nlb.; Świadectwa potwierdzające zakończenie poszczególnych kursów w pracowniach Wydziału Sztuk Pięknych USB z lat 1929–1931; Spuścizna Dobriaków..., brak sygn.

³⁸ Art. 85 *Ustawy z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich* (Dz. U. poz. 494, nr 72), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19200720494> [dostęp 15.02.2025]; T. Czeżowski, *Zbiór ustaw i rozporządzeń o studiach uniwersyteckich oraz innych przepisów ważnych dla studentów uniwersytetu, ze szczególnym uwzględnieniem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno 1926*, s. 6; por. J. Poklewski, *Stulecie wznowienia działalności wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batorego i jego Wydziału Sztuk Pięknych 1919–1939–1945. Rozważania jubileuszowe*, [w:] *Wydział Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939/45*. *Dydaktyka, twórczość i tradycja artystyczna*, red. M. Geron, Toruń 2022, s. 31.

³⁹ Kartka pocztowa napisana przez Leonie Dobriak do Michała i Aleksandry (między r. 1919–1921), skan udostępniony przez pana Andrzeja Kornackiego.

⁴⁰ Nr inw. MOZK/S/2789.

⁴¹ Z. Urbanowicz-Subacziuwienne, *Nasze studenckie lata na Wydziale Sztuk Pięknych*, „Wileńskie Rozmaitości”, R. 1992, nr 1 (9), s. 12.

adeptką sumienną i robiącą postępy, co potwierdzają wpisy w indeksie studenckim⁴². Dzięki nim możliwa jest również analiza indywidualnego programu studiów Saszy i wskazanie profesorskich pracowni, do których uczęszczała.

Jednym z najważniejszych dla niej nauczycieli akademickich był znakomity portrecista Benedykt Kubicki⁴³, który kształcił młodsze roczniki studentów w zakresie rysunku i malarstwa. W trzecim roku nauki Aleksandra zapisała się do profesora również na warsztaty kilimkarskie – zajęcia niespotykane na innych uczelniach artystycznych, będące rezultatem osobistych zainteresowań Kubickiego⁴⁴. Sasza miała też okazję wysłuchać wielu wykładów charyzmatycznego architekta Juliusza Kłosa⁴⁵ poświęconych dziejom architektury polskiej i powszechnej, historii polskiego budownictwa ludowego, zasadom kształtowania plastycznego i zasadom perspektywy.

Od pierwszego roku studiów studentka z Kalisza brała też udział w zajęciach ze sztuki stosowanej, które prowadził Stanisław Matusiak. W ramach zajęć i ćwiczeń zapoznawała się z zagadnieniami związanymi z projektowaniem i tworzeniem witraży, dekoracji ściennych, plakatów, okładek książek czy scenografii teatralnych⁴⁶. W kolejnych trymestrach z tym samym nauczycielem Aleksandra spotkała się jeszcze na ćwiczeniach ze zdobnictwa i dydaktyki rysunku.

Podczas pierwszego i drugiego roku nauki Dobriakówna kształciła również swoje umiejętności w pracowni rzeźby, którą kierował dobrotliwy i kochany przez studentów prof. Bolesław Bałzukiewicz⁴⁷, nazywany przez nich „Bałzuniem”. Aleksandra otrzymywała od profesora same *dobre* noty.

⁴² Index lectionum nr 142. Książeczka legitymacyjna dla nadzwyczajnego(nej) słuchacza(ki) Uniwersytetu Wileńskiego, Wydział Sztuk Pięknych USB [Aleksandra Dobrzyk; 1928], Spuścizna Dobriaków...

⁴³ Benedykt Kubicki (1874–1951), malarz, wybitny portrecista i pedagog; studia w Petersburgu i Monachium; pobyty w Paryżu (1899), Włoszech (1898), Belgii i Holandii (1900); nauczyciel rysunku w szkole w Taganrogu (1901–1919); od 1919 do 1939 r. wykładowca na Wydziale Sztuk Pięknych USB w Wilnie. Okupację przeżył w Wilnie, w 1945 r. jako repatriant przeprowadził się do Łodzi, tam zmarł w 1951 r.; I. Kołoszyńska, *Benedykt Kubicki malarz i pedagog*, „Rocznik Muzeum Narodowego”, 1975, t. 19, s. 659–668; M. Geron, *Malarstwo i rzeźba*, [w:] *Wydział Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939/45*. *Dydaktyka, twórczość i tradycja artystyczna*, red. M. Geron, Toruń 2022, s. 97–98.

⁴⁴ J. Poklewski, *Stulecie wznowienia...*, s. 45; I. Kołoszyńska, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] J. Ruszczycówna, *Ferdynand Ruszczyk. Pamiątnik wystawy*, Warszawa 1966, s. 112.

⁴⁵ Juliusz Kłos (1881–1933), architekt, historyk architektury, konserwator architektury; absolwent politechnik warszawskiej i wiedeńskiej, kierownik Wydziału Architektury i Opieki nad Krajobrazem w Ministerstwie Sztuki i Kultury w 1919 r., wykładowca na Politechnice Warszawskiej w l. 1916–1920; prof. USB w Wilnie, w l. 1920–1929 kierował tam katedrą architektury, zm. nagle w Wilnie; I. Kołoszyńska, *Wydział Sztuk Pięknych...*, s. 113–114; S. Lorentz, *Album Wileńskie*, Warszawa 1986, s. 14–16; J. Poklewski, *Stulecie wznowienia...*, s. 37–38.

⁴⁶ Tamże, s. 47.

⁴⁷ Bolesław Bałzukiewicz (1879–1935), wilnianin; absolwent krakowskiej ASP (m.in. w pracowni Konstantego Laszczki) i École des Beaux Arts w Paryżu; w l. 1904–1908 r. pracował w Wilnie i Petersburgu; w 1919 r. otrzymał nominację profesorską. Zmarł nagle w Wilnie w 1935 r.; I. Kołoszyńska, *Wydział Sztuk Pięknych...*, s. 112–113; H. Milewska, *Moi umarli profesorowie*, [w:] J. Ruszczycówna, *Ferdynand Ruszczyk...*, s. 133; J. Jarnuszkiewiczowa, *Bałzukiewicz Bolesław*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 1, red. J. Maurin-Białostocka, Wrocław 1971, s. 80–81.

W drugim roku nauki zaczęła uczyć się do malarskiej pracowni martwej natury i pejzażu, którą prowadził Aleksander Szturman⁴⁸. Pracownia ta miała szczególną atmosferę i charakter, gdyż Szturman – wielki przyjaciel młodzieży – w bardzo metodyczny i celowy sposób układał kompozycje do martwych natur przeznaczonych dla swych uczniów. Starannie kompletował i gromadził akcesoria, i w przemyślany sposób je łączył. Niekiedy, poszukując określonego efektu lub pożądanego kontrastu barwnego, własnoręcznie farbował tkaniny używane w tle układu przedmiotów⁴⁹. Dlatego też studia malarskie powstałe w atelier, którym kierował, są charakterystyczne i rozpoznawalne.

Równolegle, podczas drugiego kursu (czyli roku) studiów, kaliszanka uczyła się kompozycji figuralnej i aktu w pracowni malarstwa, którą pod patronatem prof. Ludomira Sleńdzińskiego⁵⁰ kierował jego asystent – Tymon Niesiołowski⁵¹.

W roku akademickim 1928/1929 Dobriakówna uczyła się również kreślarsstwa u architekta i konserwatora Jana Borowskiego⁵². U prof. Tadeusza Szydłowskiego⁵³ przeszła kurs historii sztuki polskiej, u archeologa śródziemnomorskiego Rajmunda Gostkowskiego⁵⁴ kurs sztuki starożytnej. Słuchała też wykładów Mariana Morelow-

⁴⁸ Aleksander Szturman (1869–1944), malarz, ur. w Warszawie; po nauce w Szkołach Sztuk Pięknych w Warszawie i Odessie w 1896 r. ukończył Akademię Sztuk Pięknych w Petersburgu. Od 1898 r. studiował w Monachium. Wykładał m.in. w szkołach w Petersburgu, Twerze, Penzie. Zmarł nagle w Wilnie w 1944 r.; F. Ruszczyk, *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 548; M. Geron, *Malarstwo i rzeźba...*, s. 108–109.

⁴⁹ I. Kołoszyńska, *Wydział Sztuk Pięknych...*, s. 113.

⁵⁰ Ludomir Sleńdziński (1889–1980), wilnianin; malarz i rzeźbiarz, od 1928 r. prof. Wydziału Sztuk Pięknych USB w Wilnie; członek grupy „Rytm”; od 1945 r. prof. Politechniki Krakowskiej; tworzył głównie portrety, akty i kompozycje figuralne, w których nawiązywał do klasycyzmu i włoskiej sztuki renesansowej; wykonywał też obrazy na drewnie i malowidła ściennie. Zm. w Krakowie; M. Geron, *Malarstwo i rzeźba...*, s. 79–90.

⁵¹ Tymon Niesiołowski (1882–1965), malarz i grafik, członek ugrupowań artystycznych „Formiści”, „Rytm”, „Grupa Toruńska”; od 1945 r. prof. Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu (dalej UMK); malował akty, postacie cyrkowców i z *commedia dell'arte*, martwe natury, kwiaty i wnętrza, odznaczające się syntetyczną formą oraz płaską, intensywną plamą barwną, obwiedzioną często ciemnym konturem; inspirował się m.in. dziełami Pierre’a Puvis de Chavannesa, Paula Cézanne’a, Pabla Picassa z okresu klasycznego; uprawiał monotypię i litografię; M. Geron, *Malarstwo i rzeźba...*, s. 109–115.

⁵² Jan Borowski (1890–1966), architekt i konserwator; wykładowca USB; m.in. projektant drewnianych kościołów w Starachowicach i Olanach oraz licznych murowanych świątyń na Wileńszczyźnie; kierował pracami konserwatorskimi przy ruinach zamku w Trokach i we wnętrzu kościoła św. Kazimierza w Wilnie. Po wojnie pierwszy woj. konserwator zabytków w Gdańsku i wykładowca tamtejszej politechniki; F. Ruszczyk, *Wydział Sztuk Pięknych...*, s. 546–547.

⁵³ Tadeusz Szydłowski (1883–1942), historyk sztuki, konserwator; w l. 1909–1914 pracował w Muzeum Narodowym w Krakowie; do 1928 r. konserwator zabytków w Galicji Zachodniej; od 1928 r. prof. wileńskiego USB, od 1929 Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej UJ); jeden z pierwszych inwentaryzatorów zabytków sztuki polskiej; autor licznych opracowań, głównie sztuki średniowiecznej; *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Szydowski-Tadeusz;3983741.html>, [dostęp 15.03.2025].

⁵⁴ Rajmund Gostkowski (1885–1966), filolog klasyczny, archeolog śródziemnomorski, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, studiował też w Wiedniu, Berlinie i Atenach. W 1929 r. zapoczątkował badania w zakresie archeologii klasycznej w USB w Wilnie, organizując Katedrę Archeologii Starożytnej. W czasie wojny działał w konspiracji, po 1945 r. związany z Uniwersytetem Łódzkim, UMK oraz Katolickim Uniwersytetem Lubelskim (dalej KUL). Zm. w Łodzi; D. Słapek, *Rajmund Gostkowski (1885–1966)*,

skiego⁵⁵ ze sztuki renesansu i baroku. Ten wykładowca prowadził też z grupą Saszy seminarium z historii sztuki.

II. 2. A. Możejko, Składanie darów, niedatowana metaloplastyka

Źródło: Spuścizna Dobriaków, Dział Sztuki MOZK, fot. A. Kornacki

<http://stowarzyszeniehistorykowstarozytnosci.edu.pl/portfolio/rajmund-gostkowski-1885-1966/>, [dostęp 15.03.2025].

⁵⁵ Marian Morelowski (1884–1963), romanista i historyk sztuki, w l. 1926–1929 kustosz Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu; od 1930 r. prof. USB w Wilnie, od 1945 prof. KUL, od 1952 r. Uniwersytetu Wrocławskiego. Zajmował się sztuką średniowieczną, nowożytną (m.in. barokiem wileńskim i śląskim), nowoczesną. Po II wojnie światowej brał udział w akcji rewindykacji dzieł sztuki; <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Morelowski-Marian;3943443.html>, [dostęp 15.03.2025].

Zajęcia z anatomii artystycznej prowadzone przez doktora nauk medycznych Zygmunta Jakubowskiego⁵⁶, asystenta na Wydziale Lekarskim, zapewniły jej z kolei podstawy do późniejszej nauki aktu. Na drugim roku studiów liternictwa uczył ją słynny grafik, intrologator i konserwator, Bonawentura Lenart⁵⁷. Nasza adeptka trzykrotnie uzyskała u niego ocenę *dobrą*. W jej notatnikach z czasu studiów można zobaczyć, jak często wypróbowywała sobie kroje liter, komponując różne wersje tego samego napisu⁵⁸. Bez wątplenia liternictwo należało do interesujących ją dziedzin.

W tym czasie uczyła również na wykłady i ćwiczenia z technik przemysłu artystycznego, które prowadził inż. architekt Otton Krasnopolski⁵⁹. Program obejmował naukę artystycznej obróbki takich tworzyw jak drewno, ceramika i metale. Dzięki nim Sasza poznała podstawy metaloplastyki, którą – mimo zarzucenia innych dziedzin sztuki – uprawiała jeszcze po latach. Zręcznie posługując się technikami repusu, wytłaczania i wyklepywania w miękkiej, miedzianej blasze, wykonywała plakiety z artdekowski stylizowanymi przedstawieniami figuralnymi⁶⁰. [II. 2]

Niewątpliwie pamiątką po zajęciach w pracowni Aleksandra Szturmana jest jedenaście prac Saszy namalowanych w technice olejnej na grubo tkanym płótnie. Pozbawione blejtramów, nieoprawne i zwinięte w rulony, do grudnia 2024 r. nie były znane nikomu poza spadkobiercami. Część z nich jest sygnowana inicjałem imienia i nazwiskiem „A. Dobrjak” bądź monogramem (prostym lub wiązanym) utworzonym z inicjałów „A.D.” Do prac powstałych pod okiem Szturmana należy zaliczyć *Martwą naturę z koszykiem, dzbankiem i leżącą butelką*⁶¹, klasyczną studencką wprawkę, w której ośrodkiem kompozycji jest charakterystyczny dzbanek z jednym uchem i oryginalnym ornamentem na brzuścu. To samo naczynie – choć w innych

⁵⁶ Zygmunt August Jakubowski (1884–1966), lekarz, ur. w Kownie, absolwent Uniwersytetu Lwowskiego (1912), asystent w Klinice Ginekologiczno-Położniczej we Lwowie, podczas I wojny światowej lekarz pułkowy i naczelny lekarz wojskowych szpitali zakaźnych w armii rosyjskiej. Od 1919 r. asystent w Katedrze Anatomii Opisowej Wydziału Lekarskiego, a od 1921 r. prosektor Katedry Anatomii Patologicznej USB w Wilnie. Od 1946 r. w Szpitalu Wojewódzkim w Olsztynie, gdzie zorganizował laboratorium analityczne. W l. 1958–1965 woj. konsultant do spraw diagnostyki laboratoryjnej tamże. Zm. w Olsztynie; Z. Bednarski, *Rocznik Medyczny*, t. 5, z. 1, Olsztyn 1997, s. 64.

⁵⁷ Bonawentura Lenart (1881–1973), artysta intrologator, konserwator książek, grafik; współtwórcza „Warsztatów Krakowskich” (1913); w l. 1919–1927 kierownik pracowni liternictwa, drukarstwa i intrologatorstwa na USB; w l. 1929–1944 konserwator zbiorów Biblioteki Narodowej; w l. 1929–1939 wykładowca ASP w Warszawie; od 1951 r. prof.; organizator i kierownik pracowni konserwatorskiej Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Katedry Konserwacji Starych Druków i Grafiki ASP w Warszawie; liczne nagrody na międzynarodowych wystawach pięknej książki; autor prac teoretycznych; *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lenart-Bonawentura;3931527.html>, [dostęp 15.03.2025].

⁵⁸ Brulion z czasu studiów, s. nlb., Spuścizna Dobriaków..., brak sygn.

⁵⁹ Otton Krasnopolski (1877–1971), architekt, rzeźbiarz, absolwent Politechniki Lwowskiej; pracował w Mińsku, Wilnie (1919–1939) i Gdańsku (po 1945). Architekt miasta Wilna (1919) i kierownik Katedry Budownictwa Wydziału Sztuk Pięknych USB (do 1928); autor publikacji. Zm. w Gdańsku; https://www.archimemory.pl/pokaz/otton_krasnopolski,908582, [dostęp 15.03.2025].

⁶⁰ Wyszkołiła nawet w tych technikach wnuka, Andrzeja Kornackiego. Zestaw narzędzi do metaloplastyki został przekazany w 2024 r. do zbiorów działu sztuki MOZK.

⁶¹ Nr inw. MOZK/S/2818.

aranżacjach – odnajdziemy w pracach innych studentów Szturmana, które zostały uwiecznione na zdjęciach z dorocznych wystaw Wydziału przez Jana Bulhaka⁶².

II. 3. A. Możejko, *Martwa natura z patelnią i puszką*, między r. 1929 a 1931. Olej, płótno.

Źródło: Nr inw. MOZK/S/2816, fot. E. Andrzejewska

Warto też spojrzeć na *Martwą naturę z patelnią i puszką*⁶³, [II. 3] gdzie studentce dobrze udało się oddać bryłowatość i wolumen przedmiotów. Ich kształty i wypukłości zbudowała kolorem, co być może jest dalekim echem inspiracji cézanne'owskich pobrzmiewających w pracowni zafascynowanego nim postimpresjonisty Szturmana⁶⁴. W *Martwej naturze z zieloną butelką na tle pasiastej materii*⁶⁵ [II. 4] początkująca malarzka zdołała uchwycić efekt prześwitywania pasów tła przez nie całkiem przejrzyste, zielono zabarwione szkło. Ciekawy rezultat osiągnęła też zrecznie odwzorowując

⁶² Zbiory Fotografii i Ikonografii Muzeum Narodowego w Warszawie (dalej MNW), nr inw. DI 128004 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20345>, [dostęp 13.03.2025].

⁶³ Nr inw. MOZK/S/2816.

⁶⁴ M. Geron, *Malarstwo i rzeźba...*, s. 109.

⁶⁵ Nr inw. MOZK/S/2812.

grę barwnych refleksów rzucanych przez czerwone naczynie, które na powierzchni materii zacierają pasiasty deseń. Jest to najpewniej najbardziej dojrzała i obiecująca praca początkującej malarki. Notabene tę samą tkaninę i zieloną butelkę spotkamy w pracach innych uczniów tej pracowni, oczywiście w odmiennych kompozycjach⁶⁶. Z kolei w *Martwej naturze z wazonem*⁶⁷ Aleksandra skoncentrowała się na uchwyceniu brył i zdefiniowaniu ich istoty za pomocą barwy. Swoją uwagę skupiła też na kontraście naczynia o nasyczonej barwie terakoty z intensywnie zabarwioną, szmaragdowo-zieloną draperią.

II. 4. A. Możejko, Martwa natura z zieloną butelką na tle pasiastej materii, ok. 1930 r. Olej, płótno.

Źródło: Nr inw. MOZK/S/2812, fot. T. Potemkowski.

⁶⁶ Zbiory Fotografii..., nr inw. DI 128005 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20346>, [dostęp 13.03.2025].

⁶⁷ Nr inw. MOZK/S/2815.

Podobną, „pracownianą” proweniencję, mają namalowane ręką Saszy studia bibułkowych strzępiastych ozdób: *Martwa natura z palmą wielkanocną i wiatraczkiem*⁶⁸; *Martwa natura z palmą wielkanocną i dynią*⁶⁹ czy *Martwa natura z palmą wielkanocną*⁷⁰. I dla tych kompozycyjnych akcesoriów znajdziemy odpowiedniki w pracach innych studentów Szturmana utrwalonych na fotografiach⁷¹.

Il. 5. A. Możejko, Pejzaż równinny, między r. 1929 a 1931. Olej, płótno.

Źródło: Nr inw. MOZK/S/2813, fot. T. Potemkowski

Do jej studenckich ćwiczeń należy też zaliczyć dwa studia krajobrazu: *Pejzaż równinny*⁷² [Il. 5] oraz *Pejzaż z jeziorem*⁷³, które mają charakter szkiców olejnych. Obydwa zwracają uwagę wiosenną świeżością barw. Pejzaże przypominają opowieści absolwentów Wydziału o tym, jak w cieplejszych porach roku, kiedy podopieczni

⁶⁸ Nr inw. MOZK/S/2814.

⁶⁹ Nr inw. MOZK/S/2817.

⁷⁰ Nr inw. MOZK/S/2809.

⁷¹ Zbiory Fotografii..., nr inw. DI 128010 MNW; <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20474>; DI 128004 MNW <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20345>; DI 128005 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20346>, [dostęp 13.03.2025].

⁷² Nr inw. MOZK/S/2813.

⁷³ Nr inw. MOZK/S/2810.

malowali w plenerze, wysoki, przygarbiony Aleksander Szturman długimi krokami przemierzał Wilno, aby pod gołym niebem dokonywać korekty ich prac⁷⁴.

Il. 6. A. Możejko, Dwie tancerki, między 1929–1931. Akwarela, papier.

Źródło: Nr inw. MOZK/S/2820, fot. T. Potemkowski

Bez wątpliwości pamiątką po zajęciach ze sztuki stosowanej jest wykonany przez Aleksandrę *Projekt witraża* z całopostaciowym przedstawieniem nierozpoznanej świętej⁷⁵, który miał być przeznaczony do wileńskiego kościoła św. Anny. W tradycji rodzinnej i w niektórych opracowaniach jest on niesłusznie uznawany za autentyczny projekt przeznaczony do realizacji⁷⁶, tymczasem jest to rezultat realizacji studenckiego zadania.

⁷⁴ I. Koloszyńska, *Wydział Sztuk Pięknych...*, s. 115–116.

⁷⁵ Zbiory Andrzeja Kornackiego.

⁷⁶ S. Małyszko, *Zabytkowe...*, s. 105.

II. 7. A. Możejko, Studium sójki, między 1929–1931. Olej, płótno

Źródło: Nr inw. MOZK/S/2811, fot. E. Andrzejewska

Zapewne podczas zajęć w pracowni zdobnictwa powstały trzy stylizowane obrazki namalowane akwarelą na brystolu: *Na targu*⁷⁷ zdradzający inspiracje ludowe, *Siedzący Budda*⁷⁸ oraz zrytmizowane i dynamiczne *Dwie tancerki*⁷⁹. [II. 6] Ostatnia praca przedstawia parę skąpo odzianych tancerek rewiowych, nazywanych wówczas *girlsamiami*. Ich smukłe ciała ukazane z profilu w dynamicznym, synchronicznym tańcu, zostały niemal sprowadzone do roli silnie zrytmizowanego ornamentu. Ów rytm organizuje ruch tancerek, wyznacza mu ramy. Znamienne, że w jednym z brulionów studenckich z tego czasu Aleksandra wypisała na jednej stronie kilkoma krojami liter słowo „rytm, rytm, rytm...”. To pewnie echo któregoś z wykładów ze sztuki stosowanej. Istotną rolę w tej kompozycji odgrywają intensywne, nasycone barwy, współgrające z dynamiką przedstawienia. *Dwie tancerki* były prezentowane na jednej z dorocznych wystaw studentów Wydziału. Tę część ekspozycji, wraz z autorką siedzącą pod własnym obraz-

⁷⁷ Nr inw. MOZK/S/2819.

⁷⁸ Nr inw. MOZK/S/2821.

⁷⁹ Nr inw. MOZK/S/2820.

kiem z *girlsami*, uwiecznił anonimowy fotograf⁸⁰. Wszystkie scharakteryzowane wyżej prace, a także olejne *Studium sówki*⁸¹ [Il. 7] musiały powstać w latach 1929–1931.

Niestety, terminowanie kaliszanki w pracowni malarstwa figuralnego prowadzonej przez jedną z największych indywidualności wileńskiego Wydziału Sztuk Pięknych – słynnego prof. Ludomira Sleńdzińskiego – trwało bardzo krótko. W grudniu, kilka miesięcy po rozpoczęciu pierwszego trymestru roku akademickiego 1931/1932, Dobriakówna została nagle i kategorycznie wezwana przez matkę do Kalisza. Trzeba było przerwać studia, zająć się swoją córeczką, przejąć prowadzenie domu i nadzór nad dającą utrzymanie kamienicą czynszową, a przede wszystkim roztoczyć opiekę nad chorą Leonią Dobriakową, osłabioną po poważnej operacji⁸².

Il. 8. Grupa studentów Wydziału Sztuk Pięknych USB na wycieczce. W dolnym rzędzie, w chusteczce na głowie siedzi Aleksandra z Dobriaków Możejko. W górnym rzędzie, pierwszy od lewej prof. Juliusz Kłos. W środku asystent Jan Borowski. Fotograf nieznan, między r. 1929–1931

Źródło: Spuścizna Dobriaków, Dział Sztuki MOZK, skan A. Dycha

⁸⁰ Fotografia z wystawy prac studentów z lat 1929–1931; Spuścizna Dobriaków..., brak sygn. Fotografem mógł być ukraiński student, Aleksander Dykij; J. Poklewski, *Stulecie wznowienia...*, s. 59.

⁸¹ Nr inw. MOZK/S/2811.

⁸² Poważną, pionierską w Polsce operację (prawdopodobnie opartą na tzw. procedurze Hartmana) wykonał słynny chirurg prof. Antoni Jurasz w Klinice Chirurgicznej w Poznaniu. Jej skutkiem była przetoka jelitowa, z którą Leonia Dobriakowa żyła ponad 30 lat; Listy Miry..., s. nlb.

Aleksandra, obarczona tak wieloma obowiązkami, a z czasem, po konfiskacie zbudowanej przez ojca kamienicy⁸³, zmuszona podjąć pracę zarobkową, nie wróciła już do malowania. Zwinięte w rulony prace trafiły na najgłębszą półkę szafy. Podobny los spotkał gęsto zapisane bruliony z notatkami z wykładów o sztuce starożytnej, nowożytnej i ludowej. Niektóre z nich, zwłaszcza dotyczące dziejów architektury, były pięknie ilustrowane odręcznymi rysunkami detali. Na pamiątkę pozostał przechowywany z pietyzmem indeks z dobrymi ocenami, naszywka ze studenckiej czapki „batorówki”⁸⁴ i plik fotografii. [Il. 8] Jeszcze przez pewien czas koleżanki z roku – zwłaszcza Ada Rozwadowska – przysyłały grupowe zdjęcia z pozdrowieniami od koleżanek i kolegów na odwrocie. Z biegiem lat korespondencja się urwała.

Przerwanie studiów zbiegło się w czasie z oficjalnym zakończeniem małżeństwa. 2 czerwca 1931 r. Warszawsko-Chełmski Konsystorz Prawosławny zdecydował o rozwodzie z winy męża, jednocześnie nakładając na niego dwuletnią pokutę kościelną⁸⁵.

Sasza nie miała możliwości praktycznego wykorzystania swoich artystycznych umiejętności nabytych podczas studiów. Przez wiele lat po II wojnie światowej pracowała w Spółdzielni Przemysłu Ludowego i Artystycznego, popularnie nazywanej Cepelią jako *malarz na tkaninach*. Praca polegała na ręcznym malowaniu obrusów, serwet i bieżników oraz kuponów tkanin odzieżowych i zasłonowych. Większość wymienionych tekstyliów zdobiono prostymi motywami kwiatowymi, wykonywanymi za pomocą specjalnych „gruszek”, natomiast kupony tkanin pokrywano wielkoformatowymi deseniami abstrakcyjnymi⁸⁶. Nie była to nazbyt twórcza praca. Repertuar wzorów był monotony, nie było miejsca na szczególną kreatywność.

Więcej wymogów, ale i twórczych wyzwania, stawiała przed nią praca dekoratorki witryn sklepowych Państwowego Domu Towarowego „Jantar” w Kaliszu, popularnie zwanego Pedetem⁸⁷. Budynek, oddany do użytku w 1950 r., miał w przyziemiu dużą liczbę ogromnych okien sklepowych⁸⁸. Ich aranżacja była wyzwaniem w czasach niedoboru towarów, a także braków w zaopatrzeniu w materiały plastyczne. Dekoracja wystaw musiała korelować z asortymentem działów wielobranżowego domu towarowego – ówczesnego odpowiednika dzisiejszych galerii handlowych. Z braku innych

⁸³ Kamienicę skonfiskowano w 1945 r. w odwecie za podpisanie przez matkę Volkslisty. Leonia trafiła na rok do więzienia; APKAlisz, Akta miasta Kalisza, sygn. 4479, karta meldunkowa Leonii Dobriakowej, s. 792; APKAlisz, Księgi i akta hipoteczne sądów w Kaliszu, sygn. 951, nr akt R 8/45, k. 44.

⁸⁴ Na naszywce znajdował się monogram wiązany „CSŁ” wpisany w ukośnie ustawiony kwadrat oraz trzy pięciokątne tarcze – był to znak Cechu św. Łukasza, stowarzyszenia studentów Wydziału Sztuk Pięknych USB, do którego Aleksandra należała.

⁸⁵ Odpis wyroku Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza prawosławnego z dn. 2 czerwca 1931 r. Nr 2855; Spuścizna Dobriaków..., s. nlb.

⁸⁶ Kaliska Spółdzielnia Pracy Rękodziela Artystycznego powstała w 1950 r., a zakończyła działalność w 1995 r.; A.W. Brzezińska, *Działalność spółdzielni cepeliowskich a upowszechnienie wzornictwa regionu*, [w:] *Twórcy, wytwórcy, przetwórcy. Wokół problemów wzornictwa regionalnego*, red. A.W. Brzezińska. S. Kucharska, Kalisz 2018, s. 73, 87.

⁸⁷ Informacja uzyskana od wnuka, pana Andrzeja Kornackiego. Najprawdopodobniej Aleksandra pracowała w PDT w połowie l. 50 XX w.

⁸⁸ Zbudowany między 1948 a 1950 r. wg proj. Mariana Sulikowskiego. Witryn było prawdopodobnie osiemnaście; M. Halak, *Z dziejów kaliskiego PDT*, <https://zyciekalisza.pl/artukul/z-dziejow-kaliskiego/618460> [dostęp 15.03.2025].

możliwości bazowała głównie na papieroplastyce⁸⁹, malowanych planszach, atrapach i ewentualnym budowaniu kompozycji z mniej poszukiwanych artykułów (aby klienci nie domagali się sprzedaży towaru z wystawy). Z okazji pierwszomajowego święta pracy oraz święta państwowego obchodzonego 22 lipca konieczne było przygotowanie wystaw o charakterze propagandowym.

Swoje upodobania estetyczne i potrzebę tworzenia Aleksandra wykorzystywała jeszcze w jeden, bardziej praktyczny sposób. Samodzielnie projektowała i szyla⁹⁰ suknie, spódnice, bluzki, tuniki, kostiumy dla siebie i zapewne dla córki Miry. Niektóre zdobiła własnoręcznie zaprojektowanymi haftami – często inspirowanymi sztuką ludową. Jeden z zachowanych po niej brulionów pełen jest projektów damskiej odzieży i jej zdobień ze szczegółowo zwymiarowanymi miniaturami wykrojów krawieckich i interesującymi opisami. [Il. 9] Jej modowe pomysły zwracają uwagę klasyczną elegancją i harmonią oraz oryginalnymi rozwiązaniami, zawsze jednak wpisującymi się w obowiązujące wówczas trendy ogólne. Szkoda, że przez lata pozostawały zamknięte w skromnym zeszytce, gdyż byłyby godne przynajmniej rubryki modowej w ogólnopolskim czasopiśmie.

Il. 9. Fragment brulionu z projektami krawieckimi Aleksandry z Dobriaków Możejko, zapewne l. 60. XX w.

Źródło: Spuścizna Dobriaków, Dział Sztuki MOZK, skan A. Dycha

⁸⁹ Wnuk wspomina, że bardzo podobał mu się wykonany przez babcię Saszę kartonowy piętrowy domek dla krasnali czy małych lalek o bajkowo-ludowej stylizacji, będący elementem dekoracji witryny. Po demontażu bawił się nim w domu babci.

⁹⁰ Zgodnie z informacją wnuka, pana Andrzeja Kornackiego, babcia szyla na maszynie marki Singer.

Zainteresowanie modą, zamiłowanie do pięknych przedmiotów i potrzeba otaczania się nimi przerodziły się u niedoszłej malarki w pasję kolekcjonerską. Bez wątpienia załączkiem zbioru były ozdoby i drobiazgi zachowane po matce, Leonii Dobriakowej, która słynęła z elegancji⁹¹. Ale i Sasza przez lata swego dość długiego życia zgromadziła wiele drobiazgów związanych z kulturą życia codziennego, zwłaszcza z modą kobiecą. Z czasem powstała znacząca kolekcja akcesoriów odzieżowych, która obejmuje 411 pozycji. Najstarsze obiekty pochodzą z końca XIX w., a najpóźniej datowane – z lat 30. XX w. Należą do niej m.in. koronkowa suknia, broszki, klipsy, rajery (czyli czaple pióra używane do ozdoby kapeluszy lub fryzur), pasmanterie, maszynowo wykonane aplikacje, ręcznie zdobione chusteczki, serwetki i inne drobne tekstylia dekoracyjne. Najliczniej reprezentowane są koronki ręczne i maszynowe (bawełniane i jedwabne), guziki tzw. szmuklerskie z pokryciami pasmanteryjnymi z lat 1860–1920 oraz guziki wykonane ze szkła, drewna, plastiku, pochodzące z okresu międzywojennego⁹². Ten interesujący zbiór mógł trafić do kaliskiego Muzeum, gdyż z taką ofertą zgłosiła się do placówki córka Aleksandry, Mira, już po śmierci matki (†1983)⁹³. Niestety, trudny do wytłumaczenia brak zainteresowania przedstawiciela MOZK⁹⁴ spowodował, że w 1985 r. zespół został włączony do Działu Tkanin i Ubiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu.

W grudniu 1988 r., podczas jubileuszu wrocławskiego Muzeum, otwarta została wystawa prezentująca sylwetki i kolekcje największych jego ofiarodawców. Wśród nich znalazła się Aleksandra Możejko, której poświęcono notę w wydanym z tej okazji katalogu⁹⁵.

W latach 2023–2025 zespół studenckich prac olejnych i akwareli Saszy oraz bardzo liczne materiały archiwalne zostały przekazane do kaliskiego Muzeum przez wnuka malarki, pana Andrzeja Kornackiego. Po niezbędnej konserwacji⁹⁶ większość obrazów – notabene po raz pierwszy od czasów wileńskich – została zaprezentowana publicznie. Wystawa nosiła tytuł *Misza i Sasza. Malarstwo i rysunki Michała Dobriaka i Aleksandry z Dobriaków Możejko* i trwała od 19 grudnia 2024 r. do 27 marca 2025 r.⁹⁷ Wyeksponowanie jej prac w sąsiedztwie dorobku bardziej znanego brata unaocznilo, jak duży potencjał twórczy tkwił w niedoszłej malarce i jak wielką wyrządzo jej

⁹¹ Listy Miry..., s. nlb.

⁹² I. Oborska, *Aleksandra Możejko...*, s. 78–79.

⁹³ Aleksandra z Dobriaków Możejko zmarła 29 sierpnia 1983 r. przeżywszy 83 lata. Pochowano ją na cmentarzu ewangelickim na Rogatce w Kaliszu.

⁹⁴ Listy Miry..., s. nlb. Autorka wspomnień relacjonuje, że przyjęcia zbioru odmówił Jerzy Splitt, błędnie nazywając go dyrektorem Muzeum. Wówczas funkcję tę pełnił Janusz Janczewski, a J. Splitt był kustoszem w dziale historii.

⁹⁵ I. Oborska, *Aleksandra Możejko...*, s. 78–79.

⁹⁶ Prace przeprowadził w 2024 r. zespół konserwatorów pod kierunkiem mgr Urszuli Bauman w specjalistycznej pracowni działającej przy Muzeum Okręgowym w Lesznie.

⁹⁷ Kuratorką wystawy była pisząca te słowa, autorką oprawy graficznej Oliwia Tomczak, projektantką grafik promocyjnych Agnieszka Dycha, realizację techniczną zapewnili Robert Józwiakowski i Bartłomiej Zieliński. Na zakończenie ekspozycji została przygotowana publikacja pod tym samym tytułem: *Misza i Sasza. Malarstwo i rysunki Michała Dobriaka i Aleksandry z Dobriaków Możejko* [Kalisz 2025], która w momencie powstania niniejszego artykułu nie była jeszcze wydana. W jednym z jej rozdziałów zostały zawarte informacje na temat losów i twórczości Aleksandry z Dobriaków Możejko.

krzywdę, domagając się, aby porzuciła ścieżkę zawodowego kształcenia i artystycznego rozwoju.

Obydwoje – Michał i Aleksandra – startowali ze zbliżonego poziomu umiejętności, podobnie wyposażeni w zdolności. Na podstawie zachowanych prac można zaryzykować tezę, że Sasza zapowiadała się na kolorystkę. Jej wyczucie barwy, wykorzystanie jej jako podstawowego środka artystycznego, budującego kompozycję i przestrzeń, uprawnia do takich przypuszczeń. Wielka szkoda, że ten dar nie mógł się rozwinąć. Podobnie było z modowymi projektami. Gdyby ich autorka żyła w innych czasach lub realiach, albo mieszkała w większym mieście, z pewnością mogłaby z sukcesem prowadzić stosowną rubrykę dla pań w czasopiśmie lub projektować dla jakiegoś domu mody.

Niniejszy tekst, wspomniana wystawa i towarzysząca jej publikacja są próbą oddania Aleksandrze Dobriakównie sprawiedliwości i zapewnienia należnego miejsca w świadomości kaliszzan. Natomiast jej studenckie prace, które trafiły do zbiorów kaliskiego Muzeum, stanowią znakomity materiał do dalszych badań nad kształceniem artystycznym na Wydziale Sztuk Pięknych wileńskiej *Alma Mater* w okresie międzywojennym⁹⁸.

BIBLIOGRAFIA – REFERENCES

Archival sources:

Archiwum Państwowe w Kaliszu (APKalisz)

Akta miasta Kalisza, sygn. 143, Augericht Kalisch. Akten über den Nachlaß des Michael Dobriak

Akta miasta Kalisza, sygn. 4479, karta meldunkowa Leonii Dobriakowej, s. 792

Akta stanu cywilnego Parafii Prawosławnej w Kaliszu, sygn. 57, akt nr 7 z 1902 r.

Akta stanu cywilnego Parafii Prawosławnej w Kaliszu, sygn. 59, akt nr 32 (duplikat) z 1902 r.

Księgi i akta hipoteczne sądów w Kaliszu, sygn. 951, nr akt R 8/45

Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Zbiory Fotografii i Ikonografii [dostęp 13.03.2025].

nr inw. DI 128004 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20345>

nr inw. DI 128005 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20346>

nr inw. DI 128010 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20474>

nr inw. DI 128004 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20345>

nr inw. DI 128005 MNW, <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/zbiory/20346>

Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu (MOZK)

Dział Sztuki, Spuścizna Dobriaków (zespół w trakcie opracowania)

Blankiet pokwitowań wpłat za czesne za lata 1919–1921

Brulion Aleksandry Dobriakówny z projektami modowymi

Bruliony Aleksandry Dobriakówny z notatkami i szkicami czasu studiów

⁹⁸ Badania takie konsekwentnie prowadzone są przez kadrę naukową Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu; por. przypis 38. Artykuł jest też przyczynkiem do szeroko w ostatnich latach prowadzonych studiów nad sytuacją kobiet-artystek i społecznymi uwarunkowaniami ich twórczości; por. m.in. S. Zientek S., *Tylko one. Polska sztuka bez mężczyzn*, Warszawa 2023, passim; J.M. Sosnowska, *Artystki w dwudziestoleciu*, [w:] *Co babie do pędzla?!, Artystki polskie 1850–1950*, red. B. Kasperowicz, Warszawa 2025, s. 136 i nn.

Familien-Pass Michaiła Michaiłowicza Dobriaka z 18 września 1918 r.

Fotografie z wystawy prac studentów z lat 1929–1931

Index lectionum nr 142. Książeczka legitymacyjna dla nadzwyczajnego(nej) słuchacza(ki) Uniwersytetu Wileńskiego, Wydział Sztuk Pięknych USB [Aleksandra Dobrjak; 1928]

Odpis wyroku Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza prawosławnego z dn. 2 czerwca 1931 r. Nr 2855

Pokwitowanie wniesienia opłaty za rok szkolny 1918/1919 z 31 października 1918 r.

Świadectwo ukończenia przez Aleksandrę Dobriakównę czwartej klasy Drugiego Gimnazjum Żeńskiego (1916/1917)

Świadectwo ukończenia przez Aleksandrę Dobriakównę szóstej klasy Rosyjskiego Ośmioklasowego Gimnazjum – Kompletów S. i J. Halpernów w Warszawie (1918/1919)

Świadectwa potwierdzające zakończenie poszczególnych kursów w pracowniach Wydziału Sztuk Pięknych USB z lat 1929–1931 (Aleksandra Dobriakówna)

Zaświadczenie Komisarza I Rewiru (?) w Moskwie dla Michaiła Dobriaka, № 5351

Zaświadczenie od komendanta wojskowego dla Michaiła Dobriaka (sygn. poczty polowej № 55/327)

Archiwum domowe Andrzeja Kornackiego, Poznań:

Kopia Wypisu z Księgi metrykalnej na rok 1893 (poz. 17)

Listy Miary Kornackiej do syna Andrzeja z r. 2007 i 2010, rpsy

Notatki babci Leonii Dobriakowej, rps

Odpis aktu ślubu Aleksandry Dobriak i Mikołaja Możejko z 30 maja 1923 r.

Sources:

Olczak P., *Michał Dobriak – artysta nieznany?* Praca mgr napisana pod kier. T. Jakubiaka, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wyd. Nauk Społecznych, Zakład Wychowania Plastycznego w Kaliszu, Kalisz 1992, mps w aktach Działu Sztuki MOZK

Płócienniczak D., *Ukrainiec w służbie Imperium Rosyjskiego czyli rzecz o Mihaile Mihailoviču Dobraku*, mps udostępniony przez autorkę

Studies:

Bednarski Z., *Rocznik Medyczny*, t. 5, z. 1, Olsztyn 1997

Brzezińska A.W., *Działalność spółdzielni cepeliowskich a upowszechnienie wzornictwa regionu*, [w:] *Twórcy, wytwórcy, przetwórcy. Wokół problemów wzornictwa regionalnego*, red. A.W. Brzezińska. S. Kucharska, Kalisz 2018, s. 73–108

Czeżowski T., *Zbiór ustaw i rozporządzeń o studjach uniwersyteckich oraz innych przepisów ważnych dla studentów uniwersytetu, ze szczególnem uwzględnieniem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno 1926

Drewicz M., *Wypadki kaliskie 1914. Reinterpretacja obrazu zdarzeń*, Kalisz 2014

Dymkowska-Francuz J.A., *Michał Dobriak – nieznaną twórczość, zapomniany artysta*, „Kalisia Nowa”, 1996, nr 6, s. 11–12

Dymkowska-Francuz J.A., *Michał Dobriak. Nestor kaliskich plastyków*, [w:] *Michał Dobriak. 75 lat pracy twórczej. Malarstwo – rysunek – grafika*. Folder wystawy – Galeria JAD, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej (dalej MOZK), Centrum Rysunku i Grafiki im. T. Kulisiewicza, Kalisz 1998

Geron M., *Malarstwo i rzeźba*, [w:] *Wydział Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939/45*. *Dydaktyka, twórczość i tradycja artystyczna*, red. M. Geron, Toruń 2022, s. 73–130

Jarnuszkiewiczowa J., *Batuzkiewicz Bolesław*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 1, red. J. Maurin-Białostocka, Wrocław 1971, s. 80–81

Kolańczuk A., *Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz–Przemysł–Lwów 1995

- Kolańczuk A., *Ukraińcy i ich życie w Kaliszu w latach 1920–1939*, [w:] *Kalisz – miasto otwarte. Mniejszości narodowe w dziejach Kalisza i ziemi kaliskiej*, red. K. Walczak, E. Andrysiak, Kalisz 2006, s. 80–101
- Kolańczuk A., *Ukraińscy emigranci polityczni w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym Drugiej Rzeczypospolitej*, Przemyśl 2019
- Kołoszyńska I., *Benedykt Kubicki malarz i pedagog*, „Rocznik Muzeum Narodowego”, 1975, t. 19, s. 659–668
- Kołoszyńska I., *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] J. Ruszczycówna, *Ferdynand Ruszczyc. Pamiętnik wystawy*, Warszawa 1966, s. 104–118
- Kościelniak W., Walczak K., *Kronika miasta Kalisza*, Kalisz 1989
- Lorentz S., *Album Wileńskie*, Warszawa 1986
- Małyшко S., *Zabytkowe cmentarze przy Rogatce w Kaliszu*, wyd. II, Kalisz 2012
- Mazur G., *Emigracja rosyjska w Polsce w okresie międzywojennym. Zarys problemu*, „Res Gestae. Czasopismo historyczne”, 2015, nr 1, s. 167–186
- Milewska H., *Moi umarli profesorowie*, [w:] J. Ruszczycówna, *Ferdynand Ruszczyc. Pamiętnik wystawy*, Warszawa 1966, s. 133–135
- Mulczyński J., *Słownik grafików Poznania i Wielkopolski XX wieku urodzonych do 1939 roku*, Poznań 1996
- Oborska I., *Aleksandra Możejko*, [w:] *Kolekcjonerzy i miłośnicy*. Katalog wystawy w Muzeum Narodowego we Wrocławiu, grudzień 1988–luty 1989, Wrocław 1988
- Poklewski J., *Stulecie wznowienia działalności wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batorego i jego Wydziału Sztuk Pięknych 1919–1939–1945. Rozważania jubileuszowe*, [w:] *Wydział Sztuk Pięknych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939/45. Dydaktyka, twórczość i tradycja artystyczna*, red. M. Geron, Toruń 2022, s. 13–72
- Ruszczyc F., *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 509–548
- Sobolewski P., *Dobriak Michał (1904–2001)*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej: ziemi kaliskiej*, t. 4, red. B. Celer, Kalisz 2023, s. 114–115
- Sosnowska J.M., *Artystki w dwudziestoleciu*, [w:] *Co babie do pędzla?!, Artystki polskie 1850–1950*, red. B. Kasperowicz, Warszawa 2025
- Splitt J.A., *Gdy dymy opadły... Kalisz w latach wielkiej wojny (1914–1918)*, Kalisz 2014
- Urbanowicz-Subacziuwienne Z., *Nasze studenckie lata na Wydziale Sztuk Pięknych*, „Wileńskie Rozmaitości”, 1992, nr 1 (9), s. 12
- Woźniak M.A., *Kalisz – 1914. Pogrom miasta*, Kalisz 1995
- Zientek S., *Tylko one. Polska sztuka bez mężczyzn*, Warszawa 2023

Netography: (dostęp 15.03.2025).

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Szydowski-Tadeusz;3983741.html>

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lenart-Bonawentura;3931527.html>

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Morelowski-Marian;3943443.html>

https://www.archimemory.pl/pokaz/otton_krasnopolski,908582

M. Halak, *Z dziejów kaliskiego PDT*, <https://zyciekalisza.pl/artukul/z-dziejow-kaliskiego/618460>

D. Słapek, *Rajmund Gostkowski (1885–1966)*, <http://stowarzyszeniehistorykowstarozytnosci.edu.pl/portfolio/rajmund-gostkowski-1885-1966/>

Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich (Dz. U. poz. 494, nr 72), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19200720494>

